

ІНФОРМАЦІЙНІ ПОВІДОМЛЕННЯ

УКРАЇНСЬКІ ДОСЛІДЖЕННЯ В АНТАРКТИДІ ТА АНТАРКТИЦІ

Михайло Потокій

Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, кафедра географії та методики її навчання, м. Тернопіль вул М. Кривоноса 2,

26 жовтня 2017 року на географічному факультеті відбулася студентська конференція «Українські дослідження в Антарктиді та Антарктиці (1.07.1957 р. – 31.12.1958 р.)», присвячена 60-й річниці з дня проведення Міжнародного геофізичного року та участі українських полярних дослідників у вивченні природи Льодового континенту та прилеглих до нього Південних морів. Конференція проведена за участю викладачів кафедри географії та методики її навчання та співробітників наукової бібліотеки ТНПУ імені Володимира Гнатюка.

Співробітники бібліотеки розгорнули виставку фондів, у якій представили енциклопедичні та картографічні матеріали, що стосуються природи Льодового материка та історії його відкриття й дослідження, праці та спогади учасників та керівників перших радянських (до 1991 року) та українських антарктичних експедицій (з 1996 року), журнальні статті про Антарктиду, художні твори про перебіг антарктичних експедицій. У презентаціях були представлені також інші унікальні й маловідомі факти про Антарктиду.

Першим досвідом міжнародного наукового співробітництва у високих широтах став Перший Міжнародний полярний рік (1882-1883 рр.), у проведенні якого брали участь 12 країн, та Другий Міжнародний полярний рік, проведений лише через 50 років, у 1932-33 рр. уже за участі 40 країн світу. Однак дія цих наукових заходів не поширювалася на Антарктиду та прилеглі моря. Геофізичні дослідження отримали продовження під час Міжнародного геофізичного року (МГР), який на 1957 рік був запроваджений як Міжнародне геофізичне співробітництво. Проведення МГР та початковий його план були розроблені улітку 1953 року в Брюсселі. У рамках МГР були задіяні наукові установи 67 країн світу.

Дослідження проводилися за єдиною програмою та методикою. Вони склали великий інтерес для геофізиків, оскільки саме в цей спостерігалася рекордно висока сонячна активність. Основним завданням МГР було отримання геофізичних даних для планети в цілому, у тому числі й для полярних та екваторіальних районів. Програма включала також океанографічні, гляціологічні, магнітні, гравіметричні та сейсмічні дослідження, спостереження на станціях та суднах, дослідження за допомогою вертикального зондування. Також до програми МГР входило вивчення верхньої атмосфери. Головною подією МГР став успішний запуск першого в світі штучного супутника Землі як наукової геофізичної лабораторії для дослідження близького космосу, тиску та складу верхніх шарів атмосфери Землі, її магнітного поля, концентрації заряджених частинок, взаємодії сонячного випромінювання з верхніми шарами атмосфери Землі, радіаційних поясів Землі.

Результати досліджень надходили в три наукові центри – в тодішній СРСР, Європу та США – для забезпечення вільного доступу до них всіх учасників. При згоді керівництва СРСР та США були створені світові центри даних (СЦД), яким до того часу аналогів не було. В обидва СЦД надходили результати досліджень за всіма розділами геофізики, що входили до програми МГР.

Результати досліджень надходили в три наукові центри – в тодішній СРСР, Європу та США – для забезпечення вільного доступу до них всіх учасників. При згоді керівництва СРСР та США були створені світові центри даних (СЦД), яким до того часу аналогів не було. В обидва СЦД надходили результати досліджень за всіма розділами геофізики, що входили до програми МГР.

У рамках програми МГР у південних широтах було прийнято рішення про створення густої мережі наукових станцій та проведення морських експедицій. Саме під час МГР були розпочаті комплексні дослідження в Антарктиді. У вирішенні поставлених завдань брали участь вчені США, СРСР, Франції, Нової Зеландії, Бельгії, Аргентини, Чилі, Норвегії, Японії, ПАР. Для СРСР одним із основних завдань у рамках МГР були організація і проведення Першої радянської антарктичної експедиції, яка започаткувала систематичні й комплексні дослідження Антарктиди. Мережа радянських антарктичних станцій почала створюватися ще в 1956 році, а сама експедиція під керівництвом М. М. Сомова працювала у двох складах: морському – для дослідження прибережних вод Антарктиди і відкритих районів Світового океану – й континентальному – для створення мережі

антарктичних станцій.

Базою радянських антарктичних експедицій стала обсерваторія «Мирний», відкрита у 1956 році. Того ж року були збудовані станції Піонерська й Оазис. Безпосередньо у вирішенні завдань МГР брали участь Друга (1956-57 рр.) та Третя (1957-59 рр.) КАЕ. Під час Другої КАЕ були розширені наявні станції та побудовані нові – Комсомольська, Восток-1 і Восток в районі Південного геомагнітного полюсу. Третя КАЕ проводила наукові спостереження на станціях Мирний, Піонерська, Оазис і Восток-1. Був здійснений похід зі станції Мирний через станції Піонерська і Комсомольська у напрямку до центра Антарктиди.

Морською частиною експедицій було виконане знімання окремих ділянок берегів Антарктиди, проведені комплексні океанографічні та гідрографічні дослідження. Це робилося за активної співпраці радянських полярників із науковцями інших країн. У 1958 р. в Антарктиді налічувалося 48 наукових станцій, на яких зимувало близько 900 полярників. З 1996 року у дослідженні природи Антарктиди бере участь й Україна. Базою досліджень стала наукова станція «Академік Вернадський».

У доповідях студентів 2-4 курсів та магістрантів групи мГ-1 висвітлені наступні питання:

1. Сутність і завдання МГР, основні напрямки та результати досліджень, історія організації перших радянських антарктичних експедицій, а також організація міжнародної співпраці в рамках МГР, обмін інформацією між країнами-учасниками року.

2. Участь українських дослідників у відкритті, дослідженні та освоєнні Антарктиди.

3. Роль українських підприємств у забезпеченні антарктичних внутрішньоматерикових санних експедицій сучасною технікою, зокрема унікальними всюдиходами «Харківчанка», а також навігаційною та іншою апаратурою.

4. Робота українських полярників на антарктичній станції «Академік Вернадський», організація станції та розгортання на ній повномасштабних наукових магнітометричних, гляціологічних, метеорологічних, біологічних та інших досліджень.

5. Роль Українського національного антарктичного центру в організації та проведенні всіх науково-дослідних робіт в Антарктиді та Антарктиці.

6. Основні напрями досліджень України на Льодовому материк, участь українських полярників у різних наукових програмах з вивчення властивостей атмосфери, льодового покриву, біології морів Південного океану, обміні результатами досліджень із вченими з Великої Британії, США, Норвегії, Нової Зеландії, Австралії, Чилі, Аргентини, Туреччини, Південно-Африканської Республіки, Бельгії.

7. Майбутнє антарктичних досліджень України, участь українських вчених у нових дослідженнях озонового шару (національний проект Аерозоль-UA), змін умов життя декількох видів пінгвінів на Антарктичному півострові та прилеглих островах із застосуванням космічної інформації та датчиків GPS, мікроорганізмів прибережних антарктичних морів і відкритого Світового океану як кормової бази пінгвінів, змін кліматичних та гідрометеорологічних умов на Антарктичному півострові, у прогнозі погоди, нових видів ліків, вироблених у так званих «рафінованих умовах» Антарктики, у тому числі ліків для боротьби із раком.

В обговоренні доповідей взяли участь викладачі та студенти факультету. Виступаючи високо оцінили організацію та проведення даного наукового заходу, відзначили змістовність, логічність та послідовність викладу фактичного матеріалу, висловили щире вдячність працівникам бібліотеки за цікаву й змістовну презентацію фондів, присвячених темі даної конференції.

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1920-1941 рр.)

Михайло Потокій

Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка, кафедра географії та методики її навчання, м. Тернопіль вул М. Кривоноса 2,

Таку назву носила конференція проведена на географічному факультеті, присвячена 140-річчю з дня народження та 80-річчю з дня загибелі засновника української суспільної географії академіка Степана Рудницького, що відбулася 9 листопада 2017 року

Куратором цього заходу стали доцент кафедри географії та методики її навчання М. Потокій і провідні бібліотекарі наукової бібліотеки О. Шанайда і О. Кирлан.

У вступній доповіді куратор конференції наголосив на винятковій заслугі академіка Степана